

DIDYSIS PROPAGANDOS SUBJEKTAS: POKOMUNISTINIŲ AUTOBIOGRAFIJŲ PĖDSAKAIS

Gintautas Mažeikis

Vytauto Didžiojo universiteto
Socialinės ir politinės teorijos katedros profesorius

Didžiojo propagandos subjekto problema

Propagandos subjektas yra asmuo, kuris savarankiškai, nepriklausomai nuo tiesioginių įsakymų viešai plėtoja tam tikrą politinę, religinę ar kultūrinę pasaulėžiūrą, siekdamas įtikinti klausytojus puoselėjamų idėjų tiesa ir būtinybe vadovautis skelbiamomis idėjomis. Propagandos subjektai gali būti gyvi asmenys, jų suburtos demonstracijos, sutelktos organizacijos. Šie propagandos subjektai yra aprašomi literatūros kūriniuose, vaizduojami kino filmuose taip juos paverčiant idealiais herojais, sektiniais pavyzdžiais, gyvenimo modeliais. Atitinkamai skirsime didįjį propagandos subjektą, kuris pats sąmoningai prižiūri ir plėtoja ideologiją, ją atitinkantį simbolinį pasaulį ir savo paties elgesį; taip pat paprastą arba mažąjį propagandos subjektą, kuris atstovauja tam tikrai ideologijai, net gerai nežinodamas nei jos vardo, nei tikslų.

Politinė ideologija, apibrėžiama ir kartu viešai išreiškdamą simbolinio pasaulio ženklų reikšmes, procesų ir ritualų tvarkas, nusako ir kasdienio gyvenimo vertybes, svajonių bei siekių trajektorijas ir pateikia didžiųjų herojų modelius. Tačiau ideologi-

ja ar ją aiškinančios teorijos dėl žanro apribojimų negali pateikti idealaus, psichologiškai ir kultūriškai įtikinamo, vaizdingo paveikslo. To nepadaro ir tradicinė reportažinė žurnalistika, kuri negali sau leisti nuosekliai, patraukliai atskleisti herojaus bruožus įvairiose gyvenimo situacijose. Geriausiai šią užduotį atlieka meninė literatūra. Tačiau kiekviena organizacija, partija, valstybė, nuolat įtikinédamos, siekia kurti ne literatūrinius, o veiklius, kasdienybės, mūsų tikroviško pasaulio herojus. Šie propagandiniai gyvieji pavyzdžiai turi lygiuotis ir būti panašūs į literatūrinius / kino paveikslus arba priešingai – patys tapti literatūrinio / kino įkvėpimo šaltiniais. Taigi gyvasis propagandos subjektas nuolat balansuoja tarp diskurso ir tikrovės, tarp visuomenės spektaklio, kuriame atlieka tam tikrą vaidmenį, ir kasdienio gyvenimo, kur sprendžia aktualius uždavinius. Jis yra idealas ir kasdienybė, norma ir jos siekiantysis, tas, kuris nuolat turi patvirtinti savo diskursyvų tapatumą numatoma prasme ir dėl šito atsisako savo kitos, asmeninės patirties, kaip menkavertės, perdėm privačios ar net gėdingos.

Ideologinis diskursas ir jam atstovaujanti edukacinė ar politinė sistema, paga-

liau įvairios organizacijos apibrėžia ne tik dabarties nuostatas, bet ir praeities interpretacijas bei svajones apie ateitį. Tai ir literatūrai atveria galimybes aprašyti propagandiškai veiksmingą paveikslą-modelį visuose įsivaizduojamo žmogiškojo laiko horizontuose. Lygiai taip pat ir realūs, gyvenimo pavyzdys gali būti eksponuojamas faktiškai nuo gimimo iki mirties, dažniausiai retrospektyviai. Tokiu atveju idealas, norma veikia ne tik gyvą asmenį, bet ir jo biografijos trajektorijas. Pagaliau toks asmuo – pavyzdys, rašydamas savo autobiografiją, dažniausiai ją rikiuoja pamokančia, auklėjančia tvarka. Jis siekia, kad nuo jaunystės iki žilos senatvės vaizduojamas paveikslas – propagandinis modelis – būtų pavyzdys kartoms. Didysis propagandos subjektas dažniausiai paaugoja savo jaunystės netikrumą, perversyvius polinkius, bailumą ar žiaurumą, psichologines dramas, meilės ir neapykantos istorijas, išdavystes ir kasdienybės beprasmybę tiesiam ir lygiam idėjiniam gyvenimui ir kūrybai. Tačiau neretai atsitinka taip, kad kovotojai su jo sukurta ideologine propaganda demaskuoja, dekonstruoja, menkina jo gyvenimą. Tačiau, pažymėsimė, kad ir kiek buvo paskelbta publikacijų apie Hitlerio, Lenino, Stalino keistą, perversyvų seksualinį gyvenimą, nebaigtą išsilavinimą, padirbtus dokumentus, išdavystes ir baimes, ligas ir neapykantą, – dėl to nesumažėjo tvirtų ir mylinčių jų sekėjų. Tos pačios propagandos subjektai šiandien jau išmoko atsirinkti tą literatūrą, tuos filmus ir laidas, kurie išaukština jų simbolinį pasaulį, lūkesčius, svajones ir siekius, o lyderius, didžiuosius propagandos subjektus ir pavyzdžius, palieka idealais, normomis,

kvazišventais simboliais. Tai rodo diskurso – ideologijos – propagandos subjektų – simbolinio pasaulio – institucijų autonomiškumą, kurio demaskuojanti kritika negali lengvai sužlugdyti.

Sukurti įkvepiančius ir garbinamus ideologinius herojų paveikslus bei paversti juos gyvenimo normomis ir gyvaisiais kūnais nėra paprasta. Tam nepakanka konkrečiai visuomenei atstovaujančių rašytojų, poetų, dailininkų siekių ir gabumų. Ideologinę kūrinio vertę taip pat užtikrina valstybinis, administracinis, valdantysis aparatas. Tik visi jie kartu: menininkai ir institucijos, gyvi lyderiai ir jų sekėjai, ritualai ir praktinė simbolių reprodukcija užtikrina, kad politiniai, tautiniai, religiniai ideologijų atstovai ir simboliniai pasauliai bus veiksmingi. Todėl ir literatūra, kuri išaukština ir pagrindžia propagandinius herojų paveikslus, ar autobiografijos, kuriose bando atsiskleisti gyvieji propagandos subjektai, jų veiksmingumas turėtų būti nagrinėjamas ne tik literatūriniu, bet ir instituciniu, galios bei ritualų požiūriu. Juk visa tai yra propagandinio subjekto gyvenamasis pasaulis, be kurio suvokti formuluojamų sakinių bei atliekamų veiksmų prasmės neįmanoma. Šiuo požiūriu propagandos tyrimai remiasi fenomenologine analize.

Hegemoninę ideologiją platinančias institucijas paprastai remia valstybinis galios aparatas, kurio tiesosakos modalumai ir prasmėdara yra paremti konkrečiomis drausmės, tyrimų, priežiūros, įteisinimo, rimbo ir meduolio praktikomis. Hegemoninei ideologijai ir jos propagandai nepakanka rašytojų kuriamų personifikuotų simbolių, neužtenka šiuos simbolius įkūni-

jančių gyvų žmonių ir juos išaukštinančių institucijų. Dar reikia viešų, nomenklatūriškai pateisintų galios išpažinties praktiškų – viešų ritualų: iškilmingų priesaikų, pripažinimo mitingų, tvarką patvirtinančių demonstracijų, viešų atsiribojimų, išaukštinimų ir pasmerkimų. Labiausiai šie išaukštinimai ir pasmerkimai veikia tada, kai juos ir politiškai, ir literatūriškai išdėsto valdžiai atstovaujantys asmenys: rašytojų ar kino sąjungų pirmininkai, redakcijų vyriausieji redaktoriai, fakultetų ar katedrų dekanai ir pan. Tačiau propagandiškai reikšmingus herojus išaukštinanti literatūra ar patys gyvieji propagandos subjektai yra tiesiogiai priklausomi ir nuo savo dalyvavimo viešuosiuose ritualuose: galios, tapatybės ir statuso patvirtinimo aktuose: prisiminimų vakaruose, susirinkimuose, demonstracijose ir mitinguose, kur kalbama apie pralietą kraują, kūno žaizdas, herojus ir išdavikus. Šių literatūrinių ir gyvųjų didvyrių prasmė priklauso nuo diskurso, galios ir ritualo kuriamo horizonto, nuo kontekstualizacijos. Be to, viešas ideologijos išpažinties demonstravimas yra galios veiksmas, įtvirtinantis ideologijos subjekto tapatybės ribas, o kartu tai yra ir vieša įtikinėjimo akcija.

Ideologiški herojų paveikslai yra ne tik estetiniai kūriniai, bet ir instituciniai galios orientyrai, pagal kuriuos normuojama gyvųjų veikla. Taigi, literatūra yra ne tik meninio pasimėgavimo objektas, bet ir esamų bei būsimų politinių ir socialinių praktiškų dalis. Ideologiškai susisaisčiusi literatūra vykdo tam tikrą makro- ar mikroįtikinėjimą: įtvirtina ir keičia politinius mitus, kasdienybės prasmes, pateisina ar pasmerkia bendruomenių struktūras, bendruomenių

tarpusavio ryšius. Dėl šios socialinio ir politinio įtikinėjimo funkcijos literatūra / kinas yra stebimi ir kritikuojami politinio lauko atstovų. Tik tai, kas realiai yra anapus šio viešo politinio lauko, kur neįsiskverbia kontrolės ir valdymo instrumentai, gali likti grynajam asmeniniam pasimėgavimui ir netarnauti politiniams visuomenės reproduktivoms tikslams. Kaip pastebi Michael Foucault, tik tai, kas peržengia protingumo ribas, kas yra susiję su beprotystės žyme, ko sąmoningai išsižada valdantieji ir marginaliniai diskursai, tampa laisva. Tačiau čia pat Foucault pažymi, kad ši laisvė yra paradoksali: ji yra griežtai determinuota tik vieno rašytojo ar menininko spontaniškumo, nesuteikiant jokio kito socialinio ar politinio konteksto, o kartais net labai griežtai apribojant šių meno kūrinių vartojimą. Prie tokių menininkų Foucault priskiria Markizą de Sada, Vincentą van Gogą, Jose de Goya, Novalį, Friedrichą Nietzsche'ę, Antoniną Artaud, Charles'ą Pierre'ą Baudelaire'ą¹. Lietuvoje, veikiausiai, prie tokios menininkų grupės galėtų būti priskirti Juozapą Herbačiauską, Paulių Širvį, Antaną Škėmą. Analogiškai beprotybei Foucault įvardija ir kitas galimas nepriklausomybės nuo hegemoninių galios diskursų sritis. Jos yra tai, ką šios ideologijos, normos, ritualai pašalina kaip anomaliją, nesvarstytinus ir nediskutuosius dalykus. Be beprotybės, klasikinės ideologijos, susiformavusios pramonės epochos aušroje XVII–XVIII amžiais ir subrendusios didžiųjų politinių mitų ir ideologijų laikotarpiu XIX–XX amžiais,

¹ M. Foucault, *Histoire de la folie à l'âge classique*, Paris: Gallimard, 1972.

ištūmė seksualumą, ir, galiausiai, pasi-
mėgavimą patį savaime. Foucault „Seksu-
alumo istorijoje“ (Foucault 1999) faktiškai
visi malonumo diskursai, pradedant XVIII
amžiumi Europoje ar net dar kiek anksčiau,
laipsniškai tampa gamybinių bei galios
santykių reproduktivumo priemone. Tokia
sovietinio gamybinio žmogaus sistema
laikytina ir sovietinė santvarka bei jai ats-
tiovavusi literatūra. Sovietinio laikotarpio
Lietuvos literatūra seksualumo diskursams
neteikė jokio dėmesio, išskyrus atskiras
istorines išimtis, pavyzdžiui, Salį Šemerį
(erotinis lietuviškas romanas pasirodė tik
po atgimimo: Ričardo Gavelio, Jurgos Iva-
nauskaitės, Loretos Anilionytės, Daivos
Vaitkevičiūtės ir kt. kūriniai). Dominuo-
jančio sovietinio literatūrinio diskurso he-
rojai privalėjo kurti, plėtoti, palaikyti ir sti-
printi santvarką užtikrinančius socialinius
santykius, o seksualinis ar kitoks pasimė-
gavimas buvo priklausomybės ar atitolimo
nuo normos požymis. Ši žmogaus aistrų ir
emocijų, kūniškumo ir vizualumo bedugnė
buvo užverta viešumai, o didieji propagan-
dos subjektai užtikrino, kad jokios porno-
grafinės vizijos, kukučiai ar tuščios aistros
neblaškytų politizuoto sovietinio žmogaus
mąstymo.

Bolševizmo ideologai, remdami savo
kovos „brolius“ proletarinius rašytojus,
politiškai kritikuodami, o vėliau ir įvairio-
mis represijomis, trėmimais (Vsevolodas
Mejerholdas, Antanas Miškinis) ir šaudy-
mais (Nikolajus Gumiliovas), edukacinių
segregacijų ir publikavimo varžymo prie-
monėmis reglamentavo rašymą, skaitymą.
Literatūros proceso suvokimo priežiūra ir
drausmė formavo kognityvų meno kūrinių
suvokimo kontekstą ir atitinkamas intelek-

tines schemas. Ši psichologinė atmosfera
ir skaitymo bei interpretavimo metodai,
pedagoginė didaktika lėmė ne tik prole-
tariškų kūrinių turinio supratimą, bet ir
visų kitų kūrinių aiškinimą: Donelaičio,
Maironio. Taigi segregacija veikė ne tik
menininkų ir jų kūrinių atranką, bet ir, kas
ne mažiau svarbu, skaitymo bei supratimo
būdus, vadinasi, ir vertimus, ir pačių meni-
ninkų savęs kontrolę.

Svarbu pažymėti, kad meninės segre-
gacijos motyvais buvo laikomi ne tik ide-
ologinis lojalumas, bet ir žmogaus kilmė,
jo biografija, kuri turėjo išreikšti ne tik
mentalinę, bet ir kūnišką priklausomybę
kovingajai klasei ir partijos istorijai. Taigi
vieningos ideologijos skatinamas valsty-
binis aparatas puoselėjo atskirus komu-
nistinius – darbininkiškus, valstietiškus,
kareiviškus – sąmoningumo, sielos ir kūno
paveikslus. Jie išaukštino kognityvinius ir
elgesio modelius ir juos atitinkančias edu-
kacines bei kontrolės praktikas, taip padė-
dami formuoti realų, veiklų propagandos
subjektą.

Manau, kad didieji socializmo pro-
pagandos subjektai ar bent jau iš dalies
Lietuvoje buvo Aleksandras Gudaitis-
Guzevičius, Antanas Venclova, Eduardas
Mieželaitis, Lionginas Šepetys. Jie patys
formavo meno ir ideologijos kontūrus,
kūrė ar komentavo įtaigius propagandinius
paveikslus, naudojami tais galios instru-
mentais, leido kurti būtinus proletariškai
literatūrai suvokti kontekstus ir ritualus.
Lygiai tiek pat vienareikšmiškai galima
vertinti „Tiesos“ vyriausiojo redaktoriaus
Genriko Zimano propagandinę ir literatū-
rą įteisinančią veiklą. Kur kas painiau būtų
vertinti vėlesnių vyriausiųjų redaktorių,

fakultetų dekanų ir katedrų vedėjų, pavyzdžiui, Vito Areškos, ilgamečio Vilniaus pedagoginio instituto bei Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto literatūros katedrų vedėjo, darbą. Keblumą sudaro šių literatūrinio, meno proceso dalyvių ir jų draugų atsiminimai, kuriuose tai išsižadama ideologinės veiklos, sakoma, kad ji tebuvo kaukė, dengusi praktišką ir naudingą žurnalistinę, organizacinę, kritiko veiklą, tai prisiskiriama epochai, laikui, tradicijai². Galbūt tokius veikėjus būtų galima vadinti mažaisiais propagandos subjektais, kurie, nors ir suvokė savo vaidmenį, vis dėlto nebuvo nei įkyrūs konformistai, nei nonkonformistai. Pagaliau nebuvo ir semikonformistai, o nuolat balansavo, siekdami išlikti. Jie viešai pripažino diktuojamas ideologines žaidimo taisykles, lygiai taip pat, kaip šiandien pripažįsta ir įgyvendina demokratijos ideologijos, Europos Sąjungos idealus, derina juos su tautinėmis vizijomis.

Būti didžiuoju propagandos subjektu yra sunku, nes tampa savo simbolio pasaulio žmonėms pavyzdžiu, o kitų ideologijų atstovams galbūt blogio įsikūnijimu. Didysis propagandos subjektas kūrybiškai ir atsakingai įgyvendina savo ideologijos suponuojamus idealus, o šiems žlugus dažnai yra paverčiamas atpirkimo ožiu, nepakantot objektu. Vieno ir to paties simbolinio pasaulio trijų kartų atstovai – Gudaitis-Guzevičius, Mieželaitis, Šepetys – visą brandų gyvenimą buvo artimi aukščiausioms komunistinės Lietuvos valdžios viršūnėms, viešai kritikavo to laikotarpio sovie-

tinę nomenklatūrą, biurokratizmą, žvelgė į socializmo raidą kūrybiškai, su viltimi, tikėdami savo pasirinktu keliu. Kita vertus, jie įkūnijo ir toleravo meninę drausmę, interpretuotinas, suvoktinas ir atstumtinas, atmestinas vertybes. Ideologinis novatoriškumas, gebėjimas plėsti kanonų suponuotą pasaulį nesugriaunant pačios hegemoninės ideologijos, mokėjimas susieti idėją su edukaciniais visuomenės procesais apibūdina didįjį ideologijos ar net propagandos subjektą. Pirma Gudaičio-Guzevičiaus, vėliau Mieželaičio, kaip didžiųjų socializmo subjektų, patosas buvo atpažintas tokių pat herojiškai nusiteikusių naujosios sistemos entuziastų ir nomenklatūros bei partinio autoritarizmo kritikų. Todėl bent kiek labiau idealistiškai – sovietiskai nusiteikę to laikotarpio žmonės skaitė Mieželaitį, o ne Širvį. Ir tai nebuvo prievartos pasirinkimas: ideologijos subjektai patys, niekieno neverčiami suvokia ir palaiko leistinumą ribas.

Reikia pažymėti, kad didieji propagandos subjektai vadovaujasi, puoselėja, saugo, reprodukuoja, plečia savo simbolinį pasaulį, rūpestingai prižiūrėdami jo reikšmes, skatindami jo veiksmingumą, užtikrindami darnų šios simbolinės organizacijos egzistavimą. Todėl, skaitant ryškiausius sovietinius poetus ir rašytojus, galima atskleisti esmines komunistinio simbolinio pasaulio konfigūracijas bei raidos trajektorijas. O nagrinėjant šių rašytojų, kritikų veiklas, susijusias su literatūros administravimu, galima suvokti jų santykį su ideologiniu ir galios aparatu bei hegemonija.

Sovietiniu laikotarpiu hegemonijai paliknę konformistai rašytojai skatino ir puoselėjo kolektyvinį individualizmą. Šis

² V. Areška, *Kumelė vardu Emilija. Prisiminimai ir apmąstymai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

oksimoronas išreiškė dialektinę nuostatą, kad visuomenė turi ugdyti „gyvuosius didvyrius“, savo srities pavyzdžius kolektyvui, o menininkai turi atskleisti individualų kolektyvo herojaus pasaulį. Idealus ideologijos herojus turi būti toks asmuo, išsiskiriantis iš visų ne savo anomalija, o norma: veikla, vertybėmis, charakteriu, mąstymu. Jis, gyvasis didvyris, ir turi tapti matu kitiems visuomenės nariams, tai ir yra aukščiausias komunistinis individualizmas. Kiekvienas didvyris turėjo svajoti apie tai, kad kolektyvo, partijos dvasia tobulai įsikūnys jo darbuose ir svajonėse. Iš esmės tai primena religines, krikščioniškas nuostatas, kai esant tikėjimo tyrumui ir meilei savęs sunaikinimas virsta sakralumo įsikūnijimu. Tokiu atveju tikėjimas komunizmo ideologija ir jos ritualinis, nomenklatūrinis išpažinimas laikytinas viena iš kvazireligijos formų. Kiekvienai religijai, taip pat ir kvazireligijai yra svarbu aiškus santykis su idėjiniu ir kūniškuoju pasauliu. Vienas santykis nuolat apibrėžiamas kitu. Kūniškas krikščioniškas asketizmas žymi dvasinį pakilimą, komunistinė kūniška kančia rodo dvasios herojizmą. Įsivaizduojamas tikras krikščionis yra pažymėtas Kristaus kančių, o tikras komunistas – vaikystės arba kovos vargų. Kristaus pabučiavimas žymi malonės, atskirties aktą, o sovietinių komunistų pabučiavimas – partinę komuniją.

Kita vertus, partija, bendras gyvas idealas buvo tapatinama su protu, visuomenės siela, taip suteikiant komunistiniams samprotavimams gnostinių, sakyčiau – hermetinių atspalvių. Pavyzdžiui, pažangus klasinis protas buvo aiškinamas kaip susitapatinimas su idealiumi, kolektyviniu partijos sąmoningumu. Prisimintinas to

laikotarpio šūkis: „Partija – mūsų epochos protas, garbė ir sąžinė!“ Todėl individualizmas galėjo reikšti tik susitapatinimo su visuotiniu partijos protu mastą, tačiau ne originalumą ar savitumą. Sovietinis istorinis misticizmas teigė, kad visuomenės raidos dėsniai ir tiesa visada laimi ir todėl svarbu kurti ne teisę, o grūdinti valią, kuri sulauktų istorinio, visuotinio, kosminio rytojau, tūkstantmetės laimės karalystės.

Mieželaičio propagandinis „žmogus“

Mieželaičio figūra ypač tinka aiškinti propagandos subjekto veiklą ir jo modeliuojamą simbolinį pasaulį. Mieželaitis pats ilgą laiką dirbo profesionaliu propagandistu: 1941-aisiais buvo *Komjaunimo tiesos* redaktorius, o Antrojo pasaulinio karo metu kartu su kitais poetais ir rašytojais: Salomėja Nėrimi, Petru Cvirka, dalyvavo sovietinės propagandos akcijose – skatino 16-osios lietuviškosios divizijos karinę dvasią eilėraščiais, diskusijomis, apsakymais, atsišaukimais. Pokariu (1944–1946) Mieželaitis buvo *LLKJS CK Propagandos ir agitacijos skyriaus* sekretorius. Apie pokario veiklos laikotarpį jis paliko tokius atsiminimus:

Porą pirmųjų pokario metų padirbėsi, kalama man į galvą, ir mes tave paleisime kūrybiniam ir žurnalistiniam darbui. Nedaug turime inteligentiško jaunimo ir t. t. ir t. t. Tokie mat argumentai, ilgai svyruoju ir spyriojuos, pagaliau priverčiamas sutikti ir jau grįžęs į Lietuvą patenku į jaunimo lyderių gretas – reikia tą žalią ir lankstomą prie žemės jaunimėlį mokyti gyvenimiškos išminties, pažangos, aktyvumo. Keliauju iš miesto į miestą, raginu organizuotis, burtis, pradėti kažką veikti jaunąją kartą, bet sunkiai sekasi, kareiviškais batais maknoju

per pažliugusias pievas ir laukus, per purvyną, iš kaimo į kaimą, kalbinu žalią mūsų jaunimėlių, bet jis, pamokytas vyresnių, užsispyrusiai tyli; o vyresnio amžiaus kaimo žmonės atsargesni, laukia permainių iš Vakarų, niekas net nevažiuoja į Vilniaus talką – į sugriautos amžinosios mūsų sostinės atstatomuosius darbus. Kadaisė plėšėme gerkles „į Vilnių, į Vilnių, tą mylimą šalį“, o dabar, kai didesnė jo dalis pavirto karo griuvėsiais, niekas neskuba, niekam to Vilniaus nereikia; sostinės gatvėse neišgirsi lietuviško žodžio; aš pats parašiau emocionalią atsišaukimą, kviesdamas jaunimą „Į didžiąją Vilniaus talką“, o jaunimas dairosi į kur – ar slėptis, ar į mišką, ar į Vilniaus talką. (Mieželaitis, 2003, 77–78.)

„Jaunimo lyderių gretomis“ Mieželaitis vadina tuometinį komjaunimą. Įdomu, kad žodis „lyderis“ jam turi ideologinę, o ne bendruomeninę reikšmę. Nors jis ir tapo idėjiniu agitatoriumi, ideologiniu lyderiu, nors ir kviečia į Vilniaus talką, jo ir kitų „jaunimo lyderių“ jaunimas neklauso ir net žiūri „į mišką“. Taigi jo, kaip profesionalaus įtikinėtojo, pastangos nebuvo labai sėkmingos, tačiau tai netrukdo išlikti lyderiu partijos akyse, kuriai svarbiausia yra praktinis pasiaukojimas, priklausymas vienam herojiškam revoliucionierių būriui, karo ir kraujo ryšys, o ne įtikinėjimo efektyvumas. Jei palyginsime su to laikotarpio JAV viešųjų specialistų veikla, pavyzdžiui, Edvardo Bernays ir jo kolegų, pamatysime milžiniškus sisteminio įtikinėjimo skirtumus. Pasakyčiau tik tiek, kad jie vieni kitų niekada į darbą nebūtų priėmę dėl skirtingo propagandos vaidmens supratimo. Bernays svarbiausias viešųjų ryšių ir propagandos efektyvumo požymis yra efektyvumas: populiarumo didinimas, masių mobilizacija. O pokario, Gudaičio-Guzevičiaus ir Mieželaičio vei-

klos metu, – idėjinė ir kovinė ištikimybė bei pasiaukojimo mastas. Juk istorinio materializmo adeptai kalbėjo, kad ekonominių formacijų dėsniai patys sau ras kelią į gyvenimą, teisinga santvarka ir ideologija bet koku atveju laimės, todėl svarbiausia išlikti grynu, nesuterštu idėjiniu pavyzdžiu, įtikinėti, gelbėti, bet nebūtinai įtikinti mases. Galiausiai masėms valdyti yra ir griežtesnių būdų. Kovinis artumas ir propagandinis lojalumas paaiškina vėlesnį Mieželaičiui skirtą partijos dėmesingumą ir karjerą. Pagaliau jo komjaunuoliškas pasiaukojimas padėjo suartėti su Vinco Mickevičiaus-Kapsuko ir Zigmo Angariečio jaunesniaisiais bendražygiais, pokario laikotarpiu formavusiais komunistinę tikrovę Lietuvoje. Tai atvėrė Mieželaičiui kelią bendradarbiauti su Lietuvos komunistų partijos viršūne, gana artimai – su LKP CK pirmuoju sekretoriumi, Stalino numylėtiniu Antanu Sniečkumi. Tiesa, poetas kartkartėmis buvo kritikuojamas, ir gana aršiai, sovietinės valdžios: vidinė komunistinė kritika buvo ne tik skatinama, bet ir toleruojama, nes tai buvo ideologinės savivaldos būdas. Prisimintina ir aštri Antano Venclovos kritika, skirta Gudaičio-Guzevičiaus dialektizmams, sudėtingiems intarpams vokiečių, lenkų, rusų kalbomis, vietomis medžiagos nesuvaldymui ir kt. (Venclova, 1976, 49–51). Bet, atminkime, tai vidiniai vienos partijos, vienos ideologijos reikalai: Venclova kitur apie Gudaitį-Guzevičių atsiliepė labai šiltai ir kartu su Cvirka visokeriopai skatino jį kurti. Visai kitokia kritika būtų buvusi skirta nepartiniais, neartimiems Stalino laikotarpio poetams ar rašytojams ir kitokie būtų buvę padariniai.

Marksizmo-leninizmo ideologijos autoriai tikrojo žmogaus – komunisto, propagandisto – įvaizdį siejo su šiais būdo bruožais: politiniu ir idėjiniu sąmoningumu, ištikimybė bendram partijos ir klasės reikalui, partiniu aktyvumu, fiziniu pasiaukojimu. Šie bruožai buvo atspindėti daugelyje garsiausių Rusijos sovietinių romanų ir kino filmų.

Politinis ir idėjinis sąmoningumas buvo susietas su gebėjimu skaityti ir atminti marksizmo-leninizmo klasikų teiginius, partijos suvažiavimų ir partijos vadų sprendimus, komunizmo idealų turėjimą ir, svarbiausia, to meto politinių užduočių bei propagandinių kampanijų supratimą ir visokeriopą palaikymą, atspindėjimą meno kūrinuose³. Šis partinės propagandinės kampanijos ir atitinkamų realių politinių sprendimų vykdymas, net jei šie sprendimai pažeisdavo asmens šeimos gyvenimą, buvo laikomas partine ir klasine ištikimybė, kuri turėjo būti aukščiau visa ko. Šią nuostatą bandė įgyvendinti Kapsukas, Angarietis, Gudaitis-Guzevičius. Partinis aktyvumas – tai pasiaukojamas politinių vadovų pavestų užduočių vykdymas. Pavyzdžiui, pokariu vaikščiojimas po kaimus, kviečiant gyventojus palaikyti sovietų valdžios projektus: kolūkių kūrimą, dalyvavimą miestų atstatymo darbuose, sąjunginiame socialistiniame lenktyniavime (pirmiausia, stachanoviečių), internacionalizmo projektų vykdymą. Fizinio pasiaukojimo doktrina buvo ypač svarbi komunistinei valdžiai iki pat Nikitos Chruščiovo valdymo laikotarpio. Kraujo doktrina sakė, kad klasines nuodėmes, nusikaltimų gėdą

galima išpirkti pasiaukojama kova: pilietiniame kare, pagrindinėje veikloje, karo frontuose, pokario kovose su partizanais, pasiaukojamu darbu sąjunginėse statybose. Visi šie idealai ir drausmės reikalavimai buvo diskursyvaus subjekto būdo bruožai. Todėl gana skeptiškai galima žvelgti į bandymus subjekto charakteristikas sieti vien tik su diskursyvia jo interpeliacija (tai dažniausiai siejama su Louis Althusserio teorijomis⁴). Sovietinio žmogaus idealas, tikrojo komunisto paveikslas visada buvo siejamas ne tik su marksizmo-leninizmo diskursu, bet ir su kūniška auka, kuri tuo diskursu ne tik buvo propaguojama, bet ir virtusi realia politine bausmės ir atleidimo praktika. Pogrindis, frontas, randai, bendri kovos prisiminimai, psichinės traumos – visi šie kūniški ir pasąmoniniai elementai yra būtini, sudedamieji realaus sovietinio propagandos subjekto momentai, jo kūniškumo bruožai. Todėl asmuo, norėdamas tapti didžiuoju propagandos subjektu, turėjo ne tik išpažinti ideologiją, ją kūrybiškai plėtoti, bet ir būti su ja susijęs kūniškai: kilme, lenkta nugara, badu, išlietu prakaitu, krauju, nueitais kilometrais, bemiegėmis baimės naktimis ir t. t. Anapus literatūrinio teksto visada dar buvo šis, kūniškasis – socialinis kontekstas, kuris vienareikšmiškai išaukštindavo Gudaitį-Guzevičių ir jo pogrindį, Teofilį Tilvytį ir jo kaimo prakaitą nepaisant visos kritikos, kuri jiems buvo skirta. Lygiai tas pats yra ir su Mieželaičio poezija. Ji, kaip ir autorius, jau buvo pažymėta savumo žymėmis Antrojo pasaulinio karo metais vykdant bendrą propagandos darbą ir pokariu pavojingas agitacijas. O

³ G. Mažeikis, *Propaganda*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006, 70.

⁴ L. Althusser, *Essays on Ideology*, London and New York: Verso, 1993.

visa kita buvo vertinama kaip poeto žaidimai, kuriuos jis sureikšmindavo.

Pagaliau ši jo kūniško propagandos subjekto veikla tapo prielaida už savo diskurso kanonus atitinkančią kūrybą, už gebėjimą šį diskursą išplėtoti pagal naujus politinius ir idėjinius reikalavimus gauti visas įmanomas aukščiausias tuometines literatūros premijas. Jausti savo laiko dvasią, rodyti pasiaukojimą ir politinę, klasinę ištikimybę reiškė nuolat keistis: čia liaupsinti Staliną, čia rašyti neoromantizmo ar abstrakcionizmo stiliumi apie kasdienę tėviškę, čia išaukštinti žmogų – socializmo kūrėją, o paskui skatinti pažangą ir kritikuoti biurokratus. Daugiau nesigilinsime į visas sovietinės simpatijos nepastovumo peripetijas, juo labiau nėra patikimos paties poeto aimanos apie jo nepakankamą pripažinimą pokario metais ir kritiką. Šiai analizei svarbiausia yra tai, kad Mieželaitis nebuvo atsitiktinis žmogus propagandinėje veikloje, puikiai ją siejo su asmeniniu kūnišku pasiaukojimu ir ištikimybė ideologinijai: marksizmo-leninizmo filosofijai ir jos valdančiajam aparatui. Jis pats dirbo profesionaliu propagandistu, kūrė įvairiausias agitacijos formas, analizavo sovietines įtikinėjimo metodikas. Būtent šiuo požiūriu gali būti skaitomas ir interpretuojamas ir jo garsusis Lenino premiją pelnęs ciklas *Žmogus*:

Stoviu gražus, tvirtas, aukštas, petingas – /
tiltas nuo žemės iki pačios saulės, – / stoviu
pačiame žemės viduryje, – / skleisdamas saulėtus
šypsenos spindulius / į visas keturias žemės
puses – / aš – komunistas, / – aš žmogus.
(Mieželaitis, 1979, 265.)

Perskaitytas palyginimas „aš – komunistas, – aš žmogus“ buvo Mieželaičio

pataisytas variantas, palyginti su pirmuoju ciklo *Žmogus* leidimu, kur minėta frazė skamba paprasčiau *komunistas, / žmogus, / aš* (Mieželaitis, 1962, 15). Interpretuojant šį kūrinį neturėtų apgauti tai, kad Mieželaitis savo atsiminimuose bando sieti šią žmogaus idėją su Jeanu Poliu Sartre'u, Simona Beavoir, Allenu I. Ginsbergu. Tačiau, manau, visa tai tebuvo nomenklatūriniai susitikimai, kurie gal kiek ir atspindėjo Sartre'o nuostatas, tačiau nieko bendra neturėjo su bitnikų kultūros atstovu Ginsbergu. Kur kas svarbiau buvo tai, kad Mieželaitį mėgo senas sovietinis propagandistas ir rašytojas, Stalino premijos lauretas Konstantinas Simonovas ar naujos, abstrakcionistinės sovietinės poezijos atstovas, sovietinės nomenklatūros numylėtinis Andrejus Voznesenskis.

Pritariu Rimantui Kmitai, kuris, Erico Voegelino (Voegelin, 2007) politinės religijos sampratą pritaiko Mieželaičio ciklui *Žmogus* aiškinti. Kmita rašo:

Literatūros uždavinys Sovietų sąjungoje ir buvo suformuoti naują sąmoningumą (rašytojai, anot garsaus Stalino pareiškimo, – sielų inžinieriai), atlikti religinės sąmonės reformą, nukreipti religinio, metafizinio poreikio energiją norima linkme, pakeisti turinį, perimant kai kuriuos formas elementus ir patį religingumo principą, kad ideologija taptų tokia pat reikšminga kaip ir religija, o valdžia, partija taptų aukščiausia instancija. Ideologija suvokiama kaip politinis mitas, padedantis struktūruoti visuomenę. Mieželaičio „Žmogus“ straipsnyje analizuojamas kaip vienas iš svarbiausių tokios politinės religijos tekstas, kuriantis ir palaikantis jos mitologiją–ideologiją, kuriantis tos visuomenės identitetą, formuojantis tos visuomenės idealus. (Kmita, 2007, 4.)

Pažymėtina, kad Stalinui priskiriama frazė „menininkai – žmogaus sielų inži-

nieriai“ galėjo būti suformuluota 1932 metais susitikime su Maksimu Gorkiu. Pasak šiame susitikime dalyvavusio Zelinskio, ši Stalino frazė susitikimo su Gorkiu metu buvo suformuluota taip:

Žmogų perdaro pats gyvenimas. Tačiau ir jūs padedate perdaryti jo sielą. Tai yra svarbi žmonių sielų gamyba. Jūs – žmonių sielų inžinieriai. (Зелинский, 1991, 61.)⁵

Stalinas suvokė propagandinę meno esmę – jį laikė gamybos dalimi. Vyraujantis propagandinis diskursas, pasinaudodamas įvairiausiomis technologijomis, gamina ir reprodukuoja sielas, o valstybės aparatas ir kitos kontrolės institucijos prižiūri, kad ši sielų gamyba ir reprodukcija vyktų sklandžiai, be jokių pašalinių produktų ar laiko gaišimo. Menininko – žmogaus sielos inžinieriaus – idėja buvo propagandine ir normatyvine prasme išplėtota 1934 metais sovietinių rašytojų suvažiavime – buvo nubrėžtos pagrindinės propagandinės sovietinių rašytojų veiklos gairės⁶.

Stalino kultas tarp menininkų (iki 1953-ųjų) paskatino juos įgyvendinti specifines, komunistines meno politikos, politinės religijos, meninės propagandos idėjas. O turėdami omenyje, kad dažniausiai tai būdavo vienas poetinis, partinis, Staliną liaupsinantis tekstas ir jį atitinkantis menininko elgesys, visa tai galėtų vadinti kvazi-politine-religine propaganda. Meninis sovietinis misticizmas, naujų didingų simbolių kūrimas ir tikėjimo jais palaikymas, masių mobilizavimas herojiškoms

statyboms, sovietinio žmogaus ugdymas viešpatavo poezijoje, kuriant šūkius, kino filmus, statant paminklus. O socialistinis realizmas, kurį įgyvendinti viešai skatino Maksimas Gorkis nuo 1932 metų, pirmiausia paveikė prozą, ir tik vėliau tapybą, kiną. Tačiau ir socialistinis realizmas, kvietęs įkūnyti liaudiškumo, partiškumo ir konkretumo principus, buvo tiesiog persmelktas ideologinio simbolizmo ir hiperbolizuotų, avangardistinės kilmės herojų paveikslų.

Sovietinio simbolizmo ir ideologinio kvazireligingumo analizė rodo, kodėl ir kiek svarbūs propagandai ir politinei manipuliacijai buvo įvairūs naujieji mitai ir kultiniai įvaizdžiai – kolektyvinio sekimo modeliai. Sisteminiis įtikinėjimas mokė kaip šiuos mitus bei modelius reikia kurti, kur juos spausdinti, kokios yra diskurso galios naudojimo taisyklės, kokios mokymo ir sekimo jais praktikos. Proletariškasis simbolizmas, kuris rėmėsi Gorkio, Vladimiro Majakovskio ir vėlesnių sovietinių rašytojų bei poetų kūryba, pagaliau staliniškas simbolizmas formavo simbolinį ir kartu ideologinį pasaulį, kurį galima iš dalies aprašyti sekuliarinės religijos terminais. Sovietinis pasaulis buvo remiamas ne tik prievarta ar gąsdinimu, bet ir tikėjimu socializmo ateitimi, socialistiniu žmogumi, komunistine morale. Pagaliau istorinius bei futuristinius pamąstymus apie žmogaus esmę plėtojo istorinis materializmas. Ne marksizmo-leninizmo filosofija, o menas, poezija, kinas, dramaturgija pripildydavo komunistinį simbolinį pasaulį gyvybingų prasmų ir pasakojimų.

Taigi Stalino pastaba apie propagandistus poetus – sielos inžinierius yra gana

⁵ „Человек перерабатывается самой жизнью. Но и вы помогаете перделке его души. Это важное производство – души людей. Вы инженеры человеческих душ!“

⁶ Manoma, kad pirmiau šį palyginimą suformulavo Rusijos rašytojas Jurijus K. Oleša.

tiksli, tačiau ir samprotavimai apie politinę religiją taip pat atskleidžia platų, dažnai iracionalų, intuicijos ir egzistencinių lūkesčių pripildytą simbolinį socializmo pasaulį, kurį formavo ir Mieželaitis.

Gerokai vėliau, jau 2007 metų pabaigoje Marcelijus Martinaitis samprotauja apie knygą (ciklą) *Žmogus* ir jos garsiąją frazę:

Tikriausiai ir pats poetas netrukus pajuto gana staigų buvusių gerbėjų ir savo pasekėjų atsimetimą po „Žmogaus“ įvertinimo to meto aukščiausia premija, o ypač kai ši knyga pasirodė lietuviškai, kaip buvo kalbama, rusų vertėjo sudaryta su jų pačių prie vieno garsaus E. Mieželaičio prisegta ir į lietuvišką tekstą savanoriškai perkelta frazė „komunistas / žmogus / aš“, tapusia įvairiom progom deklamuojama, cituojama ideologine formule, kemšama į straipsnius, vadovėlius, vaikų galvas.

Tie trys žodžiai kaip deguto šaukštas medaus statinę pagadino tai, kas buvo „Žvaigždžių papėdėje“. Štai kaip kartais tik keli žodžiai gali viską sugadinti, poeziją paversti grynai propagandine priemone, kuri buvo naudojama įteisinti bei suteikti globalinės reikšmės ir gyvybės išsikvėpusiai brežnevinio režimo komunisto figūrai, statomai aukščiau paties žmogaus ir asmenybės. (Martinaitis, 2008, 34.)

Nenoriu kritikuoti Martinaičio dėl jo siekių išlaisvinti Mieželaičio poeziją iš propagandos gniaužtų. Manau, jis šiuo požiūriu nepakankamai įvertina sielos inžinerijos, žmonių gamybos galią, pagaliau propagandos galią. Tačiau Martinaičio pastaba dėl kolektyvinio diskurso taisymo, redagavimo iš tiesų svarbi. Ciklas *Žmogus* pirmiausia pasirodė išverstas į rusų kalbą (1961-aisiais) ir tik kitais metais – į lietuvių kalbą. Vėliau šis kūrinys lietuvių kalba buvo tobulinamas, veikiant geriau „skambančiam“ rusiškam variantui. Martinaičio prisiminimai nurodo sovietinę diskurso

plėtros praktiką, kuri buvo gana plačiai taikoma verčiant nacionalinius eilėraščius į rusų kalbą, o paskui – atgal, koreguojant ir tobulinant tautines eiles, suteikiant joms pageidaujamas meninės formos ir ideologinio turinio ypatybes. Taip eilėraščiai ir proza tobulėjo, keitėsi paklusdami visuotiniams, pavyzdiniams žanro ir stiliaus, marksizmo-leninizmo filosofijos, propagandos bei literatūrinės administracijos reikalavimams. Šios bendros pastangos paversti Mieželaičio poeziją, kaip ir kitų tautų poetų, pavyzdžiui, Rasulo Gamzatovo, taip pat Lenino premijos laureato (1963 metais), pavyzdine yra įdomus propagandinės ideologijos atvejis. O pats Mieželaitis tapo sąmoningu šio ideologinio diskurso atstovu, sankcionuotu lyderiu.

Minėtos kolektyvinės iškilių poezijos ir prozos kūrinų gamybos privilegijos sulaukdavo ne visi, o tik tie, kurie savo biografija ir lojalumu rinktiniais pirma revoliuciniams, paskui porevoliucinių kovų su „buožėmis“, vėliau karo ir pokario atkūrimo būreliams įrodė tokią teisę. Taip buvo kuriama ir propagandos valdoma administracinė nomenklatūrinė poezija, kuri, tiesa, visiškai nepanaikino nei autorystės, nei autoriaus kūrybingumo, o jį drausmino, koregavo, sustiprindavo poilsiavietėmis ir maistu, susilpnindavo įvairiomis nuobaudomis ar atstūmimu. Taip sovietinis meninis diskursas ir jam atstovavę meno kūriniai iš dalies prarado savo autorinį statusą, o poetai tokia pat dalimi virsdavo kolektyvinės meninės veiklos agentais ir įkūnijo tam tikrą mąstymo ir vaizduotės, elgesio tvarką. Pavyzdžiui, ne tik Mieželaitis, bet ir Jurgis Baltušis, Jonas Avyžius, – garsūs sovietinio laikotarpio rašytojai – nuolat to-

bulino, keitė savo kūrinis, atsižvelgdami į kritiką, vertimus, kolegų patarimus, laiko dvasią, bendrus reikalavimus ir kt. Turiu pažymėti, kad ir šiandien kūrėjai, įsitraukę į komercinių kūrybinių industrijų raidą, lygiai taip pat paklūsta rinkos, o ne politinės partijos reikalavimams bei paklauso ir pasiūlos tendencijoms. Mieželaitis, pakartotinai leisdamas savo eilėraščius, dažnai vengdavo nurodyti jų rašymo laiką, taip juos panardindamas į belaikį, tik amžinybės šviesa paženklintą bendrą, simbolinį būvį. Martinaitis savo atsiminimuose nenurodo, kad minėtas Mieželaičio eilėraštinis tapo Nikitos Chruščiovo laikų komunistinio „atšilimo“ propagandos dalimi. Vis dėlto jis teisus: išspausdintos minėtos Mieželaičio eilės tarnavo ir kitai sovietinei epochai – brežnevizmo laikotarpiui.

Didysis propagandos subjektas kartais veikia net ir tada, kai pasikeičia visas pasaulis, nes šio subjekto mąstymas priklauso ne tik nuo jį supančio materialaus pasaulio tvarkos, bet ir nuo vidinio simbolinio pasaulio konfigūracijų, susvetinimo ir pasisavinimo, nuo psichinių interiorizacijos ir eksteriorizacijos procesų, nuo ideologijos semantinio lauko ir individualių mąstymo schemų susietumo. Pavyzdžiui, marksistinis klasių kovos aiškinimas yra kartu ir mąstymo schema, skatinanti priskirti veikėjus prie tam tikrų socialinių politinių klasių, ir semantinis laukas, padedantis atitinkamai aiškinti ir „suprasti“ veikėjų motyvus, ketinimus. Propagandos subjektui telieka susieti šias mąstymo schemas ir sovietinę semantinę sritį su socialinės tikrovės faktais ir įsivaizduojamais personažais. Tačiau realia rašytojo sėkme buvo laikoma tokia kūryba, kuri ne tik vaizdingai

atskleisdavo sovietinius šablonus, susiedavo mąstymo schemas ir bendrą sovietinę semantinę sritį, bet ir virsdavo daugelio žmonių simboliniu pasauliu ir kartu realiu politiniu kūnu, tapdavo pavyzdžiu Sovietų Sąjungos žmonėms, jų gyvenimo modeliu arba gyvąja atmintimi.

Nors kasdienybės pasaulio tvarkos nuolat vykdo ekspansiją ir griaua propagandinę simbolinę tvarką, su ja susijusį simbolinį pasaulį, propagandos subjekto tikslas, jo motyvacija yra saugoti šią gyvąją simbolinę organizaciją, ginti jos gyventojus, nes tai kartu yra jo ir jam artimų, taip pat ideologiškai susisaisčiusių žmonių, socialinės ir politinės, psichinės, pagaliau, materialios gerovės garantas. Šiuo požiūriu įdomu skaityti propagandos subjektų, gyvenančių sau nepalankioje simbolinės organizacijos aplinkoje, autobiografijas, įvertinti, kiek ir kaip yra ginamas turimas simbolinis pasaulis ir jam priklausantys asmenys. Simbolinio pasaulio samprata pirmiausia sietina su Jacques'o Lacano bei Slavojaus Žižeko filosofija, aprėpia tiek ženklinę, tiek kūnišką praktinę veiklą. Lacanas pabrėžė reguliarius ženklų ir gyvenimo praktikų ryšius, kai, pažeidus ženklų tvarkas, griūna gyvenimo praktikos, ir priešingai⁷. Simbolinio pasaulio organizacija integruoja psichinį ir diskursyvųjį matmenis, kurie propagandinėje praktikoje siejami su kovų ir lūžių patirtimi, ideologiniu nuoseklumu, politinių partijos užduočių suvokimu. Sovietinės propagandos subjektui buvo keliamas uždavinys sekti ir suvokti politinius partinius pokyčius ir taip reaguoti į semiozės procesą. Semiozė – prasių ir ženklų raida – yra

⁷ J. Lacan, *Le Séminaire. Livre IV. La relation d'objet*, Paris: Seuil, 1991.

natūrali bet kokio „gyvo“ diskurso išraiška (Umberto Eco⁸). Tačiau praktiniam sovietinio simbolinio pasaulio gyvenimui tai buvo likimą, žmonių gyvenimą, kūniškas patirtis lemianti procedūra. Sovietinis diskursyvus arba propagandos subjektas buvo nuolat tikrinamas, ar atitinka semiozę, naują partinę ir propagandinę kampaniją. Šių politinių aktualijų ir partijos keliamų uždavinių bei jų implikuojamų kalbinių pokyčių neatitikimas reiškė politinės karjeros ar net gyvenimo pabaigą. Kita vertus, kiekvieno aktyvaus propagandos subjekto užduotis yra nuolat plėsti galiojančių ženklų ir prasmų sritį, griežtai kontroliuojant prasmines semiosferos (J. Lotman) ribas, nuolat balansuojant ties aktualumo ir leistinumo riba. Iš esmės kiekvienas literatas (Mieželaitis), dailininkas (Vincentas Gečas), kino režisierius (Vytautas Žalakevičius), kultūros politikas (Šepetys), kino dokumentalistas (Nota Liubošicas), sovietiniu laikotarpiu siekė kuo aiškiau išreikšti naujas ideologijos ir idealų raidos tendencijas ir kartu atitikti partijos keliamas užduotis, susidurdavo su semiosferos raidos ir semiosferos plėtros keliamais pavojais.

Mieželaitis autobiografijoje *Nereikalingas žmogus*, pesimistiškai žvelgdamas į savo dienų pabaigos pasaulį, sudeda visus savo herojiškos veiklos akcentus, susieja savo literatūrinę veiklą su gyvenimo praktika, politine komunizmo raida ir, sakyčiau, su to laikotarpio semioze. Poetas, prisimindamas ciklo *Žmogus* paskelbimą N. Chruščiovo ir A. Sniečkaus valdymo laikotarpiu, 1997 metų vasario pabaigoje rašo:

⁸ U. Eco, *Semiotics and the philosophy of language*, Bloomington: Indiana University Press, 1984.

Bet tuomet atvykę į respubliką poetai ir vertėjai pastebėjo naujoves, kurios atsivėrė tame cikle, pasiūlė jį versti į kitas kalbas ir patarė išleisti atskira knyga. Leidykla sutiko, tik, norėdama apsisaugoti nuo vulgarios pavojingos kritikos, įnešė į knygą porą nežymių papildymų. Kad neapkalintų mūsų, buvo man pasakyta, buržuazinio humanizmo propaganda. Aš į tokias smulkmenas tada nekreipiau dėmesio, man buvo daug svarbiau pats humanistinis „Žmogaus“ patosas, pati idėja, kuri žmogų individualizavo ir griovė tik kaip nežymaus pilkos masės grumstelio, kaip beveidžio kolektyvo nario vaidmenį, kuriame garsioji gorkiškoji formulė: „Žmogus tai skamba išdidžiai“ jau buvo ištirpusi kolektyvinėje sąmonėje ir pagaliau išnykusi kaip kadaise priimtas postulatas – kaip revoliucijos idealas. Revoliucinis idealas išseko, ir garsiojo jos šauklio formulė pavirto kita: „Biurokratas tai skamba išdidžiai“. Atėjo biurokratizmo aukso amžius. Ir revoliucijos tribūnas Vladimiras Majakovskis paleido sau kulką į širdį. Taip deklaravusi žmogaus persitvarkymą epopėja ėjo į pabaigą, ir, kai aš pasiūliau žmogaus atgaivinimo, sužmoginimo, jo prisikėlimo variantą, buvo jau gerokai išsikvėpusi ir prislopusi. Tačiau kažkokią viltį žmogaus idėja vis dar teikė, kai pačiam XX a. vidury įvyko XX reformatorių suvažiavimas, nuvertęs nuo pjedestalo autoritarinį asmenybės kultą, ir kai aš ant tuščio likusio pjedestalo užkėliau laisvą žmogų. (Mieželaitis, 105.)

Autoriaus nusivylimas rodo, kad jo išaukštintas simbolinis pasaulis ir gyvenimo praktikos netenka savo vertės. Revoliucinio, nebiurokratinio humanizmo idealai, poeto manymu, turėtų ne tik pateisinti tuometinį jo ir jam artimų žmonių elgesį, bet ir padėti šiandien apginti jo sukurtą simbolinį pasaulį, nušviesti jį šiuolaikiniams kritikams suprantama, galbūt, priimtina šviesa. Mieželaičio *Žmogaus* idėjos siejimas su „revoliucijos tribūnu“ V. Majakovskiu rodo, kad vis dėlto kalbama ne apie abstraktų, buržuazinį humanizmą, o apie pro-

letarišką, klasinį, išbandytą klasių kovos ir pretenduojantį tapti naujos kovos vėliava. Prisimintina tik tai, kad šis klasinis „humanizmas“ XX amžiaus pradžioje bolševikų buvo siejamas su proletariato diktatūra ir klasiniu teroru. Kita vertus, poetas save šiame kūrinyje parodo kaip 60-ųjų „atšilimo“ herojų.

Autobiografiniai Mieželaičio samprotavimai parašyti rašymo tarp eilučių stiliumi, kuris klestėjo opozicinėje carinei XIX amžiaus Rusijai spaudoje. Toks pasakojimas numano, kad skaitytojas pakankamai tiksliai surašys praleistus žodžius ir atpažins sudėtingų ideologinių simbolių reikšmes. Apie rašymo tarp eilučių ir atitinkamo skaitymo pamokas buvo plačiai diskutuojama sovietinėje istorinėje literatūrologijoje. Mieželaitis puikiai jas išmanė ir praktikavo. Pavyzdžiui, jo nuoroda „XX reformatorių suvažiavimas“ yra XX TSKP suvažiavimas, kuriame komunistų partijos generalinis sekretorius Chruščiovas perskaitė pranešimą, komunistiniu stiliumi demaskuojantį Stalino autoritarizmą, kartu pradėjo vadinamąjį sovietinio „atšilimo“ laikotarpį, kuris iškilo nauja sovietinio romantizmo ir egzistencializmo banga, leidusia kritikuoti sovietinę nomenklatūrą. Tuo metu ant pjedestalo vėl buvo keliami Gorkis, Majakovskis, revoliucijos idealai, buvo suteiktas naujas didelis impulsas Sovietų Sąjungos raidai. Mieželaitis buvo šių reformų Lietuvoje šauklys, dėl to ir tapo savotišku kankiniu tarp senų nomenklatūrinių partijos veikėjų ir šiokių tokių herojumi „atšilimo“ veikėjų požiūriu. Jo kūrybinis aktyvumas puoselėjant „humanistinius“ sovietinius idealus ir leidžia poetą laikyti didžiuoju propagandos subjektu

septintojo dešimtmečio stiliumi, kurį jis išlaikė iki pat savo mirties. Ir nors poetas savo atsiminimuose vengia vartoti komunizmo vardą, vis dėlto atvirai kalba apie savo draugystę su tuometiniu Lietuvos komunistų partijos pirmuoju sekretoriumi, senu bolševiku Sniečkumi.

Apie diskursyvią – ideologinę menininkų ir meno kontrolę jau po Stalino mirties pasakoja tarpukario tautininkų *Ryto*, vėliau *Naujosios romuvos*, *Kūrybos* vyr. redaktorius, žurnalistas Juozas Keliuotis (1902–1983) savo *Autobiografijoje*. Nors jis po Stalino represijų ir buvo reabilituotas, vis dėlto jo kūryba nebuvo plačiau spausdinama. Kelią į realią reabilitaciją jam nurodė ir aiškino Mieželaitis, geranoriškai siūlydamas paklusti visoms nomenklatūrinėms ir diskursyvioms taisyklėms bei prievolėms. Pasak Keliuotio, Mieželaitis sako:

– Kad mes šį tą atspausdiname „Pergalėje“ ir „Literatūroje ir mene“, tai nieko nereiškia. Jei norite būti reabilituotas, tai pasistenkite ką nors atspausdinti „Tiesoje“. Tik kai „Tiesa“ ims jūsų straipsnius ir jūsų kūrybą spausdinti, jūs pasidarysite pilnateisiu Lietuvos respublikos piliečiu.

– Viešpatie, juk Visasąjunginis Aukščiausiasis Teismas mane reabilitavo ir grąžino mane į Vilnių.

– Tai irgi nieko nereiškia, kol vyriausiasis „Tiesos“ redaktorius Genrikas Zimanas jūsų nepripažins, mes niekuo jums negalime padėti. (Keliuotis, 2003, 488–489.)

Keliuotis teigė, kad Mieželaitis kvietė jį nemaištauti, paklusti nustatyta tvarkai, rašyti „Tiesą“ ir kitus žiniasklaidos galios organus tenkinančius straipsnius. Nuoroda į „Tiesos“ vyriausiąjį redaktorių yra reikšminga. Laikraščių *Pravda* Sovietų Sąjungoje ir *Tiesa* Lietuvoje vyriausieji redaktoriai vadovavo sovietinei propagandai ar

buvo su šiuo vadovavimu artimai susiję. Tai dar vienas, labai svarbus sovietinės propagandos kritikos orientyras.

Mieželaitis, kad ir kiek save gyvenimo pabaigoje vadino „nereikalingu žmogumi“, vis dėlto buvo ne tik savo lietuviško sovietinio diskurso plėtėjas, bet ir visos sovietinės ideologijos dainius, be jokių išsisukinėjimų, be radikalių fantazijos alternatyvų. Mieželaitis ne tik sankcionavo ar patardavo, kaip išlaikyti sovietinio simbolinio pasaulio tvarką ir reikalavimus, bet ir pats ši pasaulį kūrė, tobulino, peržengdamas kanonines ribas, tačiau išsaugodamas jį supančios tikrovės vertę. Mieželaitis nuolat prisimindavo, kaip jis, frontininkas ir karo meto sovietinis agitatorius, pokario laikotarpiu buvo negailestingai kritikuojamas už dekadentizmą ir nacionalinį neoromantizmą ir turėjo paklusti partijos reikalavimams. Po kelių dešimtmečių panašias elgesio formules jis siūlo ir Keliuočiui, kuris su tuo sutiko kaip su racionalių valdančiojo pasaulio siūlymu. Mieželaitis meno politiką vykdė ne tik kartu su kitomis institucijomis palaikydamas meninio elgesio ir saviraiškos tvarką, bet ir kurdamas bei sankcionuodamas simbolinio pasaulio ir, siauriau, meninio diskurso turinį. Kornelijus Platelis prisimena šį Mieželaičio jam pasakytą vertinimą:

Aš šitiek metų mušiausi stengdamasis nuo postamento nuversti tą stabą ir į jo vietą pastatyti Žmogų, o jūs ką daro? Vienas tempia Kikutį, kitas Niekutį, o tu dar Hermafroditą pastatysi?! (Platelis, 2008, 286.)

Reikia pažymėti, kad tokia diskurso, menininkų ir jų kūrinų kontrolė yra bet kokio tvirto, tvaraus simbolinio pasaulio raiška. Nesvarbu, ar tai būtų stiprus, savo autentiškumą prižiūrintis religinis, politi-

nis ideologinis, mokslinis ar tautinis diskursas, visų jų lyderių atstovų elgesys yra panašus: kontroliuoti ir sankcionuoti žmonių sielų gamybą lemiančius pokalbius. M. Foucault apie tai rašo:

Draudimai, užtvaros, slenksčiai ir ribos išdėstomi taip, tarsi siektume bent iš dalies suvaldyti veržlų diskurso dauginimąsi, atsikratyti pavojingiausios jo turtų dalies ir suteikti jį lydinčiai betvarkei pavidalus, padedančius išvengti visiškai nekontroliuojamos situacijos; tarsi norima ištrinti viską, net jo įsiveržimo į minties ir kalbos žaidimus taisykles.⁹

Artimais Mieželaičiui sovietiniais propagandos subjektais laikytini poetai Nikolajus Voznesenskis, Jevgenijus Jevtušenka. Mieželaitis buvo Voznesenskio knygos *Trikampė kriaušė* redaktorius, knygos, kurią kritikavo Chruščiovas pakilus sovietinei kovos su abstrakcionizmu bangai. Tačiau, skaitant Mieželaičio knygą, svarbu atminti, kad ši kritika atspindi vidinius to paties diskurso prieštaravimus, kai susidūrė nomenklatūrinė, administracinė bei progresyvioji, humanistinė ir kartu kūrybinė komunizmo dvasios. Štai kodėl tokius klausimus svarstė aukščiausia Sovietų Sąjungos ir Lietuvos valdžia – atvirai, sėdėdami su tais pačiais poetais, su kuriais kartu skraidydavo į poilsivietes. Tačiau ši kova su nomenklatūra, šis sovietinis progresyvizmas leido Mieželaičiui save gyvenimo pabaigoje laikyti Don Kichotu:

Nepavyko, labai nepavyko gyvenime man – bereikalingam žmogui. Tačiau tiek malonu, jog gerokai panešiojo mane keliais, laukais ir pievomis mano sparnuotas Pegasas, kai lėkiau nutaikęs strėlę į Vėjo Malūną. (Mieželaitis 122.)

⁹ M. Foucault, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, ALK, 1999, 34.

Migelio Servanteso Don Kichotas atstovauja sugriuvusiai, bet dar puikiai atmenamai Viduramžių ir Renesanso riterių epochai, idealizuotam jos variantui. Mieželaitis išlieka idealizuoto, sovietinio humanizmo šaukliu, sovietinių išsivaizduojamų titanų ir jų pasaulėžiūros, pasaulėjautos šlovintoju, užmirštamo simbolinio pasaulio sargu.

Meno politizacija ir simbolinio pasaulio tvarka

Diskurso ir ideologijos poetai, tapytojai ir muzikai ne tik kuria, palaiko, plečia semiotinius laukus arba, kaip tai vadina J. Lotmanas, – semiosferą¹⁰, bet ir simbolinius bendruomenių bei individų pasaulius¹¹, nesvarbu, ar jie būtų vyraujantys, susitapatinę su epocha, ar pagrindiniai, etninių mažumų, subkultūriniai. Šių simbolinių pasaulių palaikymas ir poetinis atstovavimas jų gyventojams, dalyvių interesams, ypač jei šie interesai sutampa su klasių ar partijų siekais, lemia meno politiskumą, skatina artimus santykius su propaganda, sielų inžinerija. Tai nepriklauso nuo to, ar mes

kalbame apie religinę XII amžiaus, prancūzų revoliucinę XVIII amžiaus pabaigos, Britanijos imperialistinę XX amžiaus pradžios, nacistinę, sovietinę, tremties, ar apie šiandieninius literatūrinius eksperimentus bei postmodernią konvejerinę simbolinių pasaulių gamybą ir prekybą šiolaikinėje kino, muzikos, knygų rinkoje. Meno politiskumas pasireiškia (savi)priežiūra, (savi)kontrole, (savi)sankcijomis, apibrėžiančiomis, kiek meninė veikla atitinka simbolinio pasaulio reikalavimus, gebėjimą formuluoti ir gyvinti jo ideologiją ir įtikinti kitiems vartotojams, kolonizuoti juos, paversti savojo pasaulio avatarais.

Tačiau nenorėčiau sutikti ar teigti, kad bet kokiai literatūrai yra būdingas politiskumas. Tai priklauso nuo to, kiek joje plėtojamose temose atitinka kuriuos nors vyraujančius diskursus, protingumo ir elgesio normas. Tai, kas yra anapus šių normų, laikoma arba priešišku, arba nesvarstomu, beprotišku. Beprotiško bei priešiško elementų išskyrimas, segregacija buvo būdingi visai sovietinei literatūrai ir jai atstovavusiems redaktoriams, sekretoriams, sąjungų pirmininkams. Tokias politines meno priežiūros ir atitinkamai sielų inžinerijos veiklas sovietiniu laikotarpiu sankcionavo ir vykdė ilgametis Rašytojų sąjungos pirmininkas Mieželaitis ir ilgą laiką Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos kultūros ministru dirbęs Šepetys. Abu jie gerai suvokė to meto kultūros raidos tendencijas ir reikalavimus. Šepetys ir Mieželaitis – abu paliko didelį meno kultūros ir poezijos kūrybos šleifą ir abu savo autobiografinuose, paskutiniuose užrašuose, neišsižadėjo savo nuveikto darbo, nors kiekvienas jų rėmė Lietuvos kultūros au-

¹⁰ Ю. М. Лотман, *Семiosфера. Культура и взрыв внутри мыслящих миров*, статьи, исследования, заметки, Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000.

¹¹ Simbolinio pasaulio sąvoka daugiau vartojama su psichoanalize susijusioje sociologijoje, filosofijoje ir nurodo ženklų sferos (semiosferos) ir žmonių psichikos sąsajas, paslėptus šių sąsajų efektus, egzistencines ir kūniškas patirtis. Todėl, aptariant šeimos, bendruomenių, įvairių uždaru grupuočių (taip pat nusikalstamų), subkultūrų, religijų, nacionalinių sąjūdžių, politinių partijų, vartotojų grupių ir t. t. gyvenimą, yra vartojama veikiau simbolinio pasaulio, o ne siauresnė semiosferos sąvoka. Žr.: C. A. Whitaker, W. M. Bumberry, *Dancing with the family: a symbolic-experiential approach*, New York: Brunner/Mazel, 1988; E. Hellberg-Hirn, „Soil and Soul: The Symbolic World of Russianness“, *Nationalism & Fascism in Russia*, Aldershot: Ashgate Publishers, 1998.

tonomiškumą, pasisakydavo prieš perdėtą sovietinį biurokratizmą, kritikavo Stalino represijas ir Chruščiovo voliuntarizmą. Šepetys ir pats puikiai suvokė meno politizacijos reikšmę, rašydamas:

Žinau: idėjiniai mūsų priešininkai iš karto pasakys, kad meno politizacija yra tarybinės kultūros prerogatyva. Iš ties, A. Čaikovskio romanai, E. Mieželaičio eilės, J. Jevtušenkos poemos, E. Balsio muzika, V. Gečo tapyba šiandien aiškiai sudaro meninės mūsų kultūros tolesnės politizacijos kontekstą, kuris natūralia laiko ir gyvenimo valia nuošalėje nepalieka nė vieno literatūros ir meno žanro; dar daugiau – esame liudininkai, kad politizacija laužo įprastines tų žanrų ribas ir rėmus. (Šepetys, 1985, 24.)

Pastaba apie sovietinių menininkų vykdytą politizaciją yra reikšminga diskurso analizės požiūriu. Politizacija reiškia tai, kad atmetamas kitoks kalbėjimo būdas nei tas, kurį autoritetingai, galbūt novatoriškai įteisina didieji propagandos subjektai. Jiems arba su jų sankcija leidžiama peržengti kanonines meno ribas, plėsti ideologijos kuriamų simbolių ratą, tvarkyti naujo simbolinio pasaulio konfigūracijas ar vertinti analogišką kitų darbą.

Manau, kad Šepetį su tam tikromis išlygomis galime laikyti didžiuoju sovietinės Lietuvos propagandos subjektu, nors jis kurį laiką rėmė Sąjūdį ir prisidėjo prie nepriklausomos Lietuvos komunistų partijos įkūrimo 1990 metais. Šiuo atveju, kaip ir kalbant apie Mieželaičio septintojo dešimtmečio dvasią, reikėtų įtikinėjimo ir politiškumo aktyvumą sieti su to laikotarpio stiliumi ir dvasia. Koks buvo „atšilimo“ sovietinės propagandos stilius, kuris save visada parodo geresnėje nei kitos sovietinės epochos šviesoje, toks buvo ir *perestroikos* atgimimo būdas, kurio rėmėju

laikytinas Šepetys. Tačiau jis niekada neišsižadėjo savo simbolinio pasaulio idealų ir tvarkos, kurie nesutapo nei su kanoniniais komunistiniais, nei juo labiau su jo simbolinį pasaulį iš esmės pažeidusiais nepriklausomybės ir savivaldos vėjais. Pavyzdžiui, 1987–1988 metais jis šiltai atsiliepia apie Vincentą Gečą:

Mane tikrai sujaudino dar vienas tuo metu ir tokių pat garbių asmenybių parašytas laiškas. Intencijos lyg ir geros – išlaisvinti Dailės institutą, despotiškai valdomą rektoriaus V. Gečo. Antra vertus, šios intencijos tarsi ne visiškai nuoširdžios ir objektyvios. Be to, visada norėjosi būti puolamųjų pusėje.

V. Gečas gabus, savitas tapytojas [...]. Daug nuveikė stiprindamas Dailės instituto ir Dailininkų sąjungos materialinę bazę. Už tai pagirdavome rektorių, kėlėme kitiems mokyklų vadovams pavyzdžiu. Aniems tai nepatiko. [...] Įveikė jį Atgimimo revoliucinės bangos, įgavusios institute maodzeduniško „kultūrinio“ siautėjimo bruožų. Studentai „atestavo“ dėstytojus, valėsi kelią diletantizmui. (Šepetys, 2005, 274–275.)

Šepetys nediskutuoja dėl Gečo konformistinės veiklos sovietiniu laikotarpiu, lygiai kaip nepaaiškina, ką turi omenyje sakydamas „maodzeduniško „kultūrinio“ siautėjimo“. Šį epitetą jis vartoja tiesiog kaip klišę, kuri buvo plačiai paplitusi Sovietų Sąjungoje, vertinant Mao ir jo sekėjų kultūrinę revoliuciją. Šepetys išlieka nuoseklus Lietuvos komunistų partijos (nieko bendra neturintis su TSKP platforma) atstovas ir „atšilimo“ bei *perestroikos* gynėjas. O nutraukus partijos veiklą ir pakeitus šalies politiką, taip pat meno srityje, jis ir toliau gina savo simbolinį pasaulį, jo diskursą, tvarką, atstovus. Be to, nemano esant „nereikalingas“ žmogus, o jaučia vidinę pareigą ginti „neprarastąją kartą“.

Šepetys tapo savotišku posovietiniu atviru, tačiau įstatymus gerbiančiu non-konformistu, kuris saugo ne tik savo smiosferą ir su ja susijusius meno kūrinčius, ne tik diskursyvaus subjekto bruožus, bet ir tam tikrą kūnišką sąmoningumą, kuris yra susijęs su atstovavimu savo simboli- niam pasauliui, atminties reabilitavimu, pasąmoninių kompleksų griovimu.

Vietoj išvadų: dar neišnykęs simbolinis pasaulis

Posovietiniu laikotarpiu Lietuvoje pasirodė daugybė atvirų, kupinų sentimentų sovietinei praeičiai, sovietiniam simboli- niam pasauliui ir herojams knygų. Tiesa, jos kalba švelnia, lietuvišką tapatybę patvirtinančia kalba, kuri nekelia grėsmės nacionaliniam saugumui. Turiu omenyje ne tik minėtas Šepečio, Mieželaičio, Areškos autobio- grafijas ar Mieželaičiui skirtus kolekty- vinius prisiminimus, bet ir tokias knygas kaip antai Vytauto Tininio *Sniečkus: 33 metai valdžioje*¹², *Sniečkaus fenomenas*¹³, kuriose ilgametis partijos lyderis savaip, neneigiant jo kolaboravimo su stalinizmu ir vadovavimo lietuvių tautos trėmimams, buvo reabilituojamas. Visos šios sovietinio

¹² V. Tininis, *Sniečkus: 33 metai valdžioje. Antano Sniečkaus biografinė apybraiža*, Vilnius, 2000. Pasie- kiamą: <http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/Sniec- kus02.pdf>.

¹³ *Sniečkaus fenomenas: prisiminimai ir pamąsty- mai*, Vilnius: Gairės, 2003.

simbolinio pasaulio knygos, to pasaulio propagandos pėdsakai, šių knygų perkamu- mas, paklausumas rodo viena – sovietinis simbolinis pasaulis nėra diskriminuotas, užguitas, paverstas nutylėjimu, virtęs kom- pleksu. Jam nebuvo taikytos analogiškos denacifikacijai Vakarų Vokietijoje prak- tikos. Todėl šis pasaulis, išlikdamas gana atviras ir dar nepraradęs viso savo orumo, iš lėto pasitraukia iš socialinės politinės ti- krovės. Tai, kad jis ne iškart subyrėjo po nepriklausomybės atkūrimo, rodo daugelis šio pasaulio rezistencijos nepriklauso- mybės pertvarkoms bruožų. Sutikčiau su Nerijos Putinaitės teiginiu, kad Sniečkaus ir jam artimų partinių Lietuvos lyderių ge- bėjimas priešintis Maskvos nomenklatūri- niams įsakymams ir vykdyti savitą žemės ūkio ir urbanizacijos, pagaliau demografinę politiką rodė lietuvių sovietinės valdžios ne antikomunistiškumą, o galią, stiprybę būti komunistiškai, sovietiškai savitais¹⁴. Šis savitumas vėliau išgelbėjo jų pačių mora- linę savijautą, atvėrė galimybes dialogui su nepriklausomybės siekiančiu Sąjūdžiu. Manau, šis buvusių propagandos subjektų atvirumas ir pastovumas nieko nesupainio- ja, neverčia kritikų daug kartų keisti savo nuomones ir sudaro palankias sąlygas po- komunizmo studijoms Lietuvoje.

¹⁴ N. Putinaitė, „Kas „sava“ ir kas „svetima“? So- vietinio lietuviškumo restitucijos bruožai“, *Naujas ži- dīns-Aidai*, 2007, 10, 469.

**GREAT SUBJECT OF PROPAGANDA:
BY THE TRACES OF POST-COMMUNIST AUTOBIOGRAPHIES**

Gintautas Mažeikis

S u m m a r y

The article is devoted to analysis of description of propaganda subject in general and in the Soviet Lithuanian literature particularly. Propaganda subject doesn't depend only on the procedure of discursive interpellation as it was in L. Althusser theories. The article shows how much important was social-body experiences and social-political body activities upon the examples of communist identity history in Soviet Union. For this reason the notions of symbolic sphere (J. Lotman), semiosis (U. Eco), discursive order (M. Foucault) and symbolical worlds (J. Lacan) are separated and compared. Contemporary theories of psychoanalytic philosophy show meta-literary origin of politically important literary works and semiosis. It means that the sense of sentences of novels and poems were read and understood in dependency of heroic biography of writer, on the correspondent to the contemporary political and material life of political party and changes of political language. Participation in the revolutionary activity, class war, buildings of Soviet reality, II World Wars battles, postwar struggles, resistance to the Post-soviet reevaluation of all values, proletarian origin, sweat and blood were non-literal signs for the trust

to literary work. The article shows that literary works of trusted writers were a collective creation and they were a collective semiosis. On the example of Lithuanian poet E. Mieželaitis collective improvement of poems are discussed. The other step in the development of soviet semiosis and symbolical world goes in the modern independent Lithuania. It is developed in autobiographies of soviet writers and soviet cultural leaders. Post-soviet considerations about "Non lost generation" of one of former communist leader L. Šepetys are analyzed in the article.

Post-soviet biographies and popularity of the ones are evidence of stability of soviet symbolical world with their social body practices and reading / writing experiences. Analysis of soviet heritage related to the building of soviet man not only in discursive but also in the body sense presuppose interpretation of their symbolical worlds from sociological or even political / literary anthropology point of view. The success of soviet auto / biographies in Post-soviet period is also sign of openness of modern Lithuanian society to its memory. It opens well-affected opportunities for Post-communist studies without any repressive desovietization of memory.

Gauta 2008 10 01

Priimta publikuoti 2008 10 15

Autoriaus adresas:

Socialinės ir politinės teorijos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
Gedimino g. 44 (101), LT-44240 Kaunas
El. paštas: mazeikis@yahoo.com